

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XIV (2013)

Andrzej Dróżdź

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Więźniowie OPW Brzeszcze w świetle sprawozdań i zestawień statystycznych z 1952 roku

Inmates of the labour camp in Brzeszcze in the light of reports and statistical sheets from 1952

Abstract

The article discusses the aspects of functioning of inmate labour camps on the example of the camp organized in 1950 at the coal mine "Brzeszcze", in the area of the former sub-camp of the Auschwitz-Birkenau concentration camp. In 1952, in the peak period of Stalinism in Poland, the planned exploitation of slave labour achieved its extreme. It is corroborated by statistical materials provided by the authorities of the Brzeszcze camp to the Department of Corrections.

The author of the article focuses on the details that picture the quality of life of the inmates, the horrible living conditions in overcrowded barracks, economic exploitation, indoctrination, invigilation and other forms of pressure that deepened the effect of enslavement.

Słowa kluczowe: Ośrodki Pracy Więźniów, Auschwitz-Birkenau, kopalnia „Brzeszcze”, rok 1952, praca niewolnicza, górnictwo węgla, Polska Ludowa, indoktrynacja, więźniowie polityczni, warunki pracy górników, przeludnienie w ośrodkach pracy przymusowej

Key words: Inmate labour camps, Auschwitz-Birkenau, "Brzeszcze" mine, 1952, slave labour, coal mining, Polish People's Republic, indoctrination, political prisoners, working conditions of miners, overpopulation in labour camps

Po przyjęciu przez Sejm Konstytucji PRL w dniu 22 lipca 1952 r. wszystkie wcześniejsze zmiany o charakterze ustrojowym znalazły w Najwyższej Ustawie ostateczne uzasadnienie. 26 października 1952 r. odbyły się wybory do Sejmu PRL pierwszej kadencji. Podobnie jak referendum także i one zostały całkowicie zmanipulowane. Władza ludowa tryumfowała, ale załamywała się realizacja planu 6-letniego. Dla pospiesznie realizowanej industrializacji kraju, prowadzonej głównie na potrzeby wojska, fundamentalnie ważne stały się dostawy węgla i stali, tymczasem kontyngentów węgla domagał się od Polski Związek Radziecki. Na podstawie tajnych uzgodnień każdego roku wysyłano za wschodnią granicę 12 mln ton węgla po cenie specjalnej ok. 1 \$ za tonę (ok. 10% ceny realnej)¹.

¹ A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Dzieje gospodarcze Polski w zarysie do 1989 r.*, Warszawa 1994, s. 185–186.

Głośne hasła ideologiczno-propagandowe zagłuszyły nie tak dawne obietnice, że socjalizm zapewni ludności miast i wsi szybkie podniesienie stopy życiowej². Forsowna polityka industrializacji doprowadziła do dyskryminacji rolnictwa³. Od połowy 1951 r. towary mięsno-tłuszczowe po cenach stałych sprzedawane były już tylko na kartki. Rok później reglamentacją objęto również mydło, cukier i ich wyroby pochodne. Denominacja złotych spowodowała zubożenie społeczeństwa, a wprowadzenie 24 kwietnia 1952 r. masowego systemu dystrybucji towarów na kartki według 21 klas przynależności społecznej i zawodowej (elicie politycznej przysługiwało 6 kg mięsa i wędlin na miesiąc, ludziom bez znaczenia – 400 g) doprowadziło do nowej postaci rozwarstwienia.

Rok 1952 uznany został po latach za apogeum represyjności w Polsce stalinowskiej. Aresztowano wówczas ok. 21,3 tys. osób⁴. Każdy obywatel, będący świadkiem prawdziwego lub przypuszczalnego przestępstwa miał obowiązek je zgłosić władzom bezpieczeństwa, w przeciwnym razie sam mógł być aresztowany. Rozbitą opozycję demokratyczną zastąpiła w tym czasie opozycja szeptana. Trudno dziś stwierdzić czy „sieć agenturalna wszystkich pionów – nie licząc KBW, WOP i GLI – liczyła w 1952 r. około 70–75 tys. osób”⁵ czy blisko dwa razy tyle, jak sądzi część współczesnych badaczy⁶. „Wedle niepełnych danych w 1952 r. aresztowani z tego powodu [„wrogiej propagandy” – A.D.] stanowili ok. 20% wszystkich zatrzymanych z powodów politycznych⁷, tj. ponad 4 tys. osób”⁸. Polska w 1952 r. była państwem policyjnym. W atmosferze szpiegomanii⁹ oraz upolityczniania wszystkich aspektów życia społecznego sądy wojskowe i cywilne pracowały pełną parą, a z przepelnionych więzień wysyłano transporty ze skazańcami, których przeznaczeniem mały być ciężkie roboty w hutach, kamieniołomach, kopalniach i w innych miejscach, gdzie Departament Więziennictwa MBP założył Ośrodki Pracy Więźniów.

W połowie 1950 roku, w miejscu dawnego podoboju KL Auschwitz–Birkenau–Jawischowitz, oraz istniejącego w latach 1945–1950 r. Przymusowego Obozu Pracy

² Zob. I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1985, s. 499.

³ W latach 1950–1955 przeciętne płace wzrosły o 86% przy wzroście cen żywności o 97%, a cen targowiskowych o 134%. Por. dane z: tamże, s. 514.

⁴ A. Paczkowski, *Wstęp*, [do:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950–1952. Taktyka, strategia, metody*, wybór i opracowanie A. Dudek i A. Paczkowski, Warszawa 2000, s. 14, na podstawie: Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji [dalej: AMSWiA], sygn. 17/IX/34.

⁵ Tamże, s. 18.

⁶ W 1953 r. „było już blisko 120 tys. czynnych agentów i informatorów”. M. Piotrowski, *Siła władzy wobec środowisk katolików świeckich w PRL w latach 1944–1989*, „Glaukopis” 2005, nr 2–3, s. 147. Por. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa w PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.

⁷ AMSWiA, sygn. 17/IX/34.

⁸ A. Paczkowski, *Wstęp...*, s. 11.

⁹ Tamże, s. 13.

Jeńców Wojennych, powstał OPW Brzeszcze, dostarczający więźniów do pracy w miejscowej kopalni węgla kamiennego¹⁰. Ośrodek powołany został rozkazem organizacyjnym nr 0126 ministra bezpieczeństwa publicznego z dnia 31 października 1950 r., ale w rzeczywistości działał już od początku września 1950 roku. Na terenie Ośrodka znajdował się 11 baraków z 330 miejscami (od VII 1952 r. 345 miejsc) i 8 cel pojedynczych dla przodowników pracy socjalistycznej. W 1950 roku Departament Więziennictwa MBP ustalił dla OPW Brzeszcze normę 54 więźniów na barak, zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem¹¹, ale wkrótce potem przeludnienie ich było trzykrotnie większe i dochodziło do 90 więźniów na barak. Do lipca 1952 r. w 11 barakach było 330 miejsc do spania. Początkowo, 26 września 1950 roku, zarejestrowanych w nim było 438 więźniów, dwa dni później już 650, a 5 października 851¹². Władze więzienne nie liczyły się z ograniczeniami przestrzeni mieszkalnej, co spowodowało nawet trzykrotne przepełnienie baraków. W sierpniu 1952 r. podwyższono normę do 345 miejsc do spania, dzięki czemu w przewrotny sposób obniżono nieco wskaźnik przeludnienia (tab. 1, rubryka 27).

W przeddzień amnestii ogłoszonej w Dzienniku Ustaw 22 listopada 1952 r. znajdowało się w Ośrodku aż 967 więźniów, co powodowało, że na jednego więźnia przypadało niewiele ponad pół metra kwadratowego z ogólnej powierzchni 4485,6 m². Więźniowie spali na łóżkach piętrowych, sięgających stropu, i tak zestawionych, dla oszczędności miejsca, że trzech zajmowało dwa łóżka.

Wiedza na temat Ośrodków Pracy Więźniów jest fragmentaryczna i powierzchowna. Nic więc dziwnego, że niektórzy badacze są zdania, że: „W OPW nie było zakratowanych budynków, ani terenów ogrodzonych drutem kolczastym pod napięciem, jak to miało miejsce w obozach pracy przymusowej”¹³. Nieprawda. W OPW Brzeszcze, założonym w byłej filii KL Auschwitz–Birkenau–Jawischowitz, były kraty, były druty pod napięciem; 50 strażników SW i 30 żołnierzy KBW z pepeszami gotowymi do strzału, reflektory ustawione na wieżyczkach, ujadające psy.... Życie więźniów w OPW nie było jednakże aż tak przerażająco uciążliwe (przynajmniej nie we wszystkich Ośrodkach), jak je przedstawił Tadeusz Wolsza¹⁴.

¹⁰ Głównym źródłem historycznym na temat OPW Brzeszcze jest zespół archiwalny pod tą nazwą, liczący 122 j.a. i 1,10 mb akt z grupy A, zawierający dokumenty z lat 1950–1957, przechowywany w oddziale krakowskim IPN.

¹¹ Według planów hitlerowskich na każdy z owych baraków miało przypadać 54 więźniów, choć później było ich czterokrotnie więcej. Por. S. Senkowska, *Podobóz Jawischowitz, „Odgłosy Brzeszcz”, IX 2003, s. 14.*

¹² „Raporty żywnościowe dzienne”, IPN Kr 370/75.

¹³ A. Szczypka, *Młodzieżowe organizacje niepodległościowe na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1945–1956*, Toruń 2010, s. 290. Również <http://www.sbc.org.pl/Content/11923/doktorat2792.pdf>.

¹⁴ T. Wolsza, *W cieniu Wronek, Jaworzna i Piehcina 1945–1956*, Warszawa 2003.

Tab. 1. Dane sumaryczne OPW Brzeszcze na podstawie Raportów OS-2 i OS-3 z 1952 r.

	I 52	II 52	III 52	IV 52	V 52	VI 52	VII 52	VIII 52	IX 52	X 52	XI 52	XII 52
I. 1.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	77	75	72	69	67	67	70	71	82	79	76	105
3.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
4.	6	6	8	12	11	11	13	18	19	17	20	38
5.	18	17	16	15	12	10	7	7	7	7	6	12
6.	-	-	-	1	1	1	1	3	6	5	7	10
7.	5	5	5	5	7	9	10	13	13	14	15	16
II. 8.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
9.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.	3	3	2	-	-	1	1	1	2	2	2	2
III. 11.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	24	24	23	21	20	18	18	18	21	21	21	21
13.	37	36	24	32	31	30	29	29	27	27	27	21
IV. 14.	4	4	3	4	4	4	1	1	1	1	1	1
V. 15.	230	222	199	208	214	209	218	220	232	218	215	210
VI. 16.	88	85	77	78	75	77	64	59	71	68	61	60
VII. 17.	9	7	4	2	2	1	-	-	-	-	-	-
VIII. 18.	20	19	18	17	16	15	14	15	15	14	13	21
19.	45	44	74	78	97	96	101	93	91	79	87	94
20.	4	-	3	2	5	5	3	2	4	5	7	24
21.	200	188	193	199	174	155	159	146	147	147	158	167
IX. 22.	42	44	71	94	91	105	100	89	92	82	80	76
X. 23.	5	3	3	3	2	3	6	5	4	3	3	2
XI. 24.	3	5	3	3	2	2	2	3	3	2	2	2
XII. 25.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26.	204	129	194	188	187	187	219	208	227	209	183	170
27.	550	501	531	597	566	541	546	490	586	512	561	622
28.	49	48	46	44	43	42	40	40	38	38	38	31
29.	1000	1245	1250	1260	1197	1150	?	?	?	?	?	?
30.	?	405	481	415	474	422	?	?	?	?	?	?
31.	59	31	53	72	64	52	59	48	93	71	104	83
32.	821	800	108	855	832	819	817	787	838	786	802	884
33.	880	831	861	927	896	871	876	835	931	857	906	967

Opis informacji liczbowych zawartych w tabeli 1 (rubryki I–XII na podstawie Tabeli A druku OS–2), za: IPN Kr 340/29, tytuł teczeki: Miesięczne raporty statystyczne za rok 1952

- I. Przepęstwa przeciw bezpieczeństwu publicznemu
 1. Sabotaż
 2. Broń, materiały wybuchowe
 3. Szpiegostwo
 4. Zbrodnia stanu i nielegalne organizacje
 5. U.P.A. i „Wehrwohl”
 6. Inne
 7. Wroga propaganda
- II. Przepęstwa przeciw porządkowi publicznemu
 8. Waśnie między grupami ludnościowymi
 9. Dekret o wolności sumienia i wyznania
 10. Inne
- III. Przepęstwa faszystowskie
 11. Odpowiedzialni za klęskę wrześniową i faszycację życia
 12. Zbrodnie faszystowsko-hitlerowskie
 13. Przepęstcy wojenni
- IV. 14. Przepęstwa przeciw interesom gospodarczym Państwa
- V. 15. Wojskowe
- VI. 16. Urzędnicze
- VII. 17. Karno-skarbowe
- VIII. Przepęstwa pospolite
 18. Zabójstwa
 19. Kradzież
 20. Rozbój
 21. Inne
- IX. 22. Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym
- X. 23. (I.52: handel walutami) Spekulacja
- XI. 24. Nielegalne przekroczenie granicy
- XII. 25. Naruszenie socjalistycznej dyscypliny pracy
26. Wykaz więźniów b. funkcjonariuszy BP, WP i członków PZPR (Tabela E w Raporcie statyst. OS-3)
27. Nadmiar więźniów w celach wspólnych OPW Brzeszcze (Tabela H w Raporcie OS-2)
28. Obcokrajowcy (Tabela L w Raporcie OS-2)
29. Liczba prenumerowanych czasopism
30. Liczba wypożyczonych książek (za: IPN Kr 340/69, tytuł: Miesięczne sprawozdania o stanie zatrudnienia i zaludnienia więźniów w OSP Brzeszcze: s. 25, 40, 54, 65, 71, 95)
31. Liczba więźniów śledczych (Tab. A w Raporcie statyst. OS-2)
32. Liczba więźniów karnych (Tab. B w Raporcie statyst. OS-2)
33. Razem więźniów (jw.)

Do OPW Brzeszcze więźniowie transportowani byli ze wszystkich rejonów Polski, ale głównie z Małopolski, zwłaszcza z więzienia krakowskiego przy ul. Montelupich¹⁵, skąd przybyło w 1952 roku łącznie 4280 więźniów karnych i śledczych, tj. czekających dopiero na wyrok. W OPW figurowali jako Specjalni Pracownicy (SP) oznaczeni numerami, którymi byli wywoływani na codziennych apelach. Pozbawiono ich kontaktów z rodzinami i posiadania rzeczy prywatnych, chyba że w nagrodę za dobrą pracę i wzorowe zachowanie (tab. 2)¹⁶. Przydziałowa

¹⁵ IPN Kr 425–696, tytuł: Więzienie Montelupich. Księga Główna Więźniów, rok 1952, nr wiązki: 10.

¹⁶ W nagrodę za dobre sprawowanie więźniowie dostawali zgodę na odwiedziny najbliższych osób albo posiadanie prywatnej odzieży (sweter i ciepłe skarpety).

odzież była przeważnie mocno sprana i stara; od hełmu przez tył kurtki oznakowana była czerwonym pasem, łatwym do identyfikacji. Warunki mieszkaniowe były fatalne. Koce świeciły dziurami. Na szczęście więźniowie przynosili każdy po kilka brył węgla, którym palili zimą w żeleźniakach.

Przykładami wyposażenia więźniów w OPW Brzeszcze są rzeczy pobrane przez dwóch Pracowników Specjalnych: Puszczewicza i Wiśniewskiego, tj. pierwszego i ostatniego z listy spisanej podczas inwentaryzacji przeprowadzonej na koniec roku 1952. Zarobki obu tych więźniów dość mocno się różniły. Wiśniewski zarobił w grudniu 1952 r. 191 zł 85 gr, a Puszczewicz aż 558 zł 71 gr¹⁷ (przeciętne wynagrodzenie miesięczne w tym czasie wynosiło ok. 650 zł). Dysproporcje w zarobkach wynikały z systemu pracy „na dniówkę” lub „na akord”. Więźniowie realizujący w akordzie 100% normy zarabiali w połowie 1952 r. średnio 299 zł; do 110% – 317 zł, do 115% – 334 zł, do 125% – 369 zł, do 135% – 499 zł, a nieliczni, którym udało się osiągnąć wynik w przedziale od 135 do 150%, zarabiali średnio 730 zł¹⁸.

Tab. 2. Wyciąg ze „Stanu sort mundurowych kopalnianych w użytkowaniu Pracowników Specjalnych”*

Lp.	Ogół PS: 815	Przykład 1: PS nr 1 z listy „sortów”	Przykład 2: PS nr 815 z listy „sortów”
nr kopalniany	–	9002	10450
nazwisko i imię	–	Puszczewicz Z[dziszław], ur. 1916 r.	Wiśniewski S[taniśław], ur. 1922 r.
koszule: ilość/okr.	–	1/8 [miesiący]	1
kalesony: -//-	775	1/8 i 1/3	1
ręczniki: -//-	774	1	1
spodnie: -//-	729	1/8 i 1/3	1
bluzy: -//-	771	1/8 i 1/3	1
onuce: -//-	771	1	–
trzewiki: -//-	454	1	1
buty gumowe -//-	740	1	–
manierki	116	1	1
hełmy skórzane	573	1	–
hełmy bakelitowe	570	–	1
koce	182	1	–
buty ochronne	773	–	–

* IPN Kr 340/56, tytuł: Bilans OPW w Brzeszczach sporządzony na dzień 31 XII 1952 r., tu: Arkusz spisu z natury Komisji Inwentaryzacyjnej OPW Brzeszcze. Spis dotyczy: stanu sort mundurowych kopalnianych w użytkowaniu Pracowników Specjalnych

¹⁷ IPN Kr 370/69, tytuł: Miesięczne raporty statystyczne za rok 1952, tu: „Przeciętny miesięczny zarobek jednego więźnia pracującego na akord (fond. A i B)”, na podst. Raportu statystycznego OS-5, odnośnie więźniów poniżej 21 roku życia”, s. 77.

¹⁸ Tamże, s. 77 i 61.

Dzięki zachowanej Księdze Głównej Więźniów oraz dokumentom intendencji znamy dane anagraficzne obydwu więźniów. Wiemy, że pierwszy z nich oskarżony został z art. 86 kk WP § 1 i 2 (usiłowanie obalenia ustroju przemocą)¹⁹, a drugi odpowiadał za przestępstwo pospolite²⁰. Wiśniewski był starszy od Puszczewicza o sześć lat, co stanowiło istotną różnicę, gdyż z trudnymi warunkami żywymi łatwiej sobie radzili więźniowie młodzi i silni. Więźniowie OPW Brzeszcze nie byli jednak dobierani pod względem wiekowym. Więźniów młodocianych, tj. w wieku 19–22 lat, było w Ośrodku tylko ok. 10%.

Więźniowie w OPW Brzeszcze byli słabo wykształceni. Rzadko który miał wyuczony zawód. W „Kwartalnym wykazie więźniów karnych fachowców” z 1 kwietnia 1952 r. pośród 74 osób tylko jedna osoba (rzeźnik) posiadała 3 klasy gimnazjum. Pozostałe deklarowały 3 klasy szkoły zawodowej, a wśród nich znalazło się 8 górników, 7 elektryków, 15 ślusarzy, 9 szoferów, 6 rzeźników, 4 szewców, 3 stolarzy i 3 cieśli, 2 krawców.

W ciągu jednego tylko roku 1952 aż o 36% pomniejszyła się liczba przebywających w Ośrodku obcokrajowców (Tabela I–28). W styczniu 1952 roku znajdowało się w nim 36 Niemców (niekiedy podciągano pod tę liczbę także Ślązaków), 6 Rumunów, 4 Jugosłowian, 1 Duńczyk, 1 Estończyk, 1 Czech. Był też jeden więzień narodowości ukraińskiej, ur. w 1913 r., skazany na 8 lat w 1947 r. z art. 85 kk WP, nieuwzględniony w statystyce²¹.

Tab. 3. Podział więźniów wg zasądzonych wyroków i grupy zaszerogowania*

Ogółem	Więźniowie śledczy i karni w OPW Brzeszcze na podstawie raportu z 19 stycznia 1952 r.									Grupa
	do 2 miesięcy	do 6 miesięcy	do roku	do 3 lat	do 5 lat	do 8 lat	do 10 lat	do 15 lat	dożywocie	
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	A
71	–	–	3	27	39	2	–	–	–	B
87	3	16	21	22	24	1	–	–	–	B–1
34	2	8	12	9	3	–	–	–	–	C
557	55	128	114	243	17	–	–	–	–	C–1
41	10	11	17	3	–	–	–	–	–	Wyrok K.S.
31	15	9	7	–	–	–	–	–	–	W areszcie
821	85	172	174	304	83	3	–	–	–	Razem

* Wykaz sporządzony w dniu 19 I 1952 dla Wydziału Ewidencji i Statystyki Departamentu Więziennictwa MBP. IPN Kr 340/10, s. 111

¹⁹ IPN Kr 340/61, tytuł: Księga Główna Więźniów za 1954 rok, s. 74.

²⁰ IPN Kr 340/10, tytuł: Korespondencja z Wydziałem Statystyki i Ewidencji Departamentu Więziennictwa Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (raporty, wykazy więźniów), tu: Alfabetyczny wykaz przestępców podanych w Raporcie statystycznym OS–3, w Tabeli B, grupie 5, „przestępstwa wojskowe” i w grupie VIII, poz. 23 „inne”, wg poszczególnych artykułów kk lub kk WP. Stan na 1 I 1952 r., s. 52.

²¹ IPN Kr 340/10, s. 121.

Do OPW Brzeszcze trafiali więźniowie z stosunkowo niskimi wyrokami. Aż 10% więźniów miało zasądzone wyroki 2 miesięcy, w tym przeważnie z zaliczeniem czasu aresztu. Powodowało to duży ich przepływ w ciągu miesiąca. Np. 1 stycznia 1952 r. w Ośrodku znajdowało się 880 więźniów (tab. 1), 19 stycznia już tylko 821 (tab. 3), a 1 lutego – 831 (tab. 1). Powodowało to wiele trudności organizacyjnych. Pod wpływem nacisków ze strony dyrekcji kopalni, zgłaszającej zapotrzebowanie Specjalnych Pracowników, Departament Więziennictwo MBP w 1952 r. o 10% zwiększył kierowanie więźniów do OPW Brzeszcze, bo o tyle wzrosła ich liczba w skali roku, na co nie wpłynęły nawet zarządzenia wykonawcze o powszechnej amnestii z 22 listopada 1952 r. (tab. 1). Znaczący wpływ na ten stan miał przyrost liczby więźniów ukaranych w obrębie przestępstw przeciw bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu (grupy I–II w tab. 1).

W OPW Brzeszcze najczęściej przebywało więźniów ukaranych za przestępstwa pospolite (np. kradzież, rozbój) i tzw. wojskowe. W relacji do znaczącego przyrostu całkowitej liczby więźniów ich ilość (grupy V i VIII, tab. 1) zmalała w ciągu roku o 15% (w I: 269 i 230, tj. 68% ogółu, a w XII: 306 i 210, tj. 53%). W ostatnim kwartale 1952 r. zmniejszyła się o 18% liczba więźniów – byłych funkcjonariuszy BP, WP i członków PZPR (tab. 1, rubryka 26), tj. z 209 do 170. Równocześnie, dwukrotnie wzrosła liczba więźniów skazanych za kradzież, a do III kwartału także wzrastała liczba więźniów zatrzymanych przez Komisję Specjalną (inne formy kradzieży). W IV kwartale nastąpiła tendencja spadkowa w tym zakresie, spowodowana zapewne decyzją Rady Państwa o likwidacji Komisji Specjalnej²². W skali roku zmniejszyła się o 32% liczba więźniów ukaranych za przestępstwa urzędnicze, a od lipca 1952 r. zmalała do zera ilość więźniów z wyrokami za sprawy karno-skarbowe.

Dokładna analiza poszczególnych przypadków pozwoliłaby zapewne potwierdzić istnienie kryminalizacji przestępstw spowodowanych motywami politycznymi. Aż 45 osób ukarano na podstawie art. 240 za niepoinformowanie władzy o przestępstwie. W wielu przypadkach chodziło o przysłuchiwanie się osobom wyrażającym opinie wrogie wobec władzy ludowej. Pięć osób zostało ukaranych („niepolska ludność Śląska”) za bronienie ich mienia, konfiskowanego na mocy dekretu z dn. 19 sierpnia 1946 roku. Wśród byłych wojskowych najwięcej (31) skazano z art. 118 (dezercja w różnej postaci), a 27 osób z art. 170 (czyn hańbiący honor żołnierza), ale klasyfikacja ich czynów była niejednoznaczna, a wyroki niekiedy niesprawiedliwe²³. Byłymi żołnierzami i zdegradowanej kadry WP było relatywnie najwięcej. W grupie przestępstw dokonanych przez funkcjonariuszy UB, MO, ORM, Straży Więziennej, WOP, KBW oraz funkcjonariuszy i żołnierzy WP, ci ostatni stanowili w styczniu 1952 r. 52%, w lutym 71%, a w marcu 39% wszystkich więźniów w tej grupie (tab. 4).

²² Ponieważ „bitwa o handel” została zakończona, a kompetencje Komisji Specjalnej nakładały się z zadaniami prokuratury, 6 IX 1951 r. Rada Państwa uchyliła wcześniejsze rozporządzenia (13 VI 1947 r.), co uruchomiło proces likwidacji agend Komisji Specjalnej. M. Fajst, *Przepisy prawne regulujące funkcjonowanie Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1945–1955)*, „Studia Juridica” 1998, XXXV, s. 86.

²³ Trzeba pamiętać o okrytych złą sławą Batalionach Zastępczej Służby Wojskowej, do których wcielano osoby niepewne ideologicznie. W pierwszym kwartale 1953 r. działało 25 takich batalionów w liczbie 28 924 żołnierzy – górników. E.J. Nalepa, *Wojskowe bataliony górnicze w Polsce w latach 1949–1959*, „Przegląd Historyczny” 1994, t. LXXXV, z. 1–2, s. 124.

Więźniów poddawano w OPW ukierunkowanej resocjalizacji połączonej z indoktrynacją, czemu służyły intensywnie prowadzone pod nadzorem instruktorów pogadanki o tematyce politycznej, uroczystości rocznicowe, prasówki, projekcje filmów, przedstawienia teatralne, wystawy i gazetki ściennie. Departament Więziennictwa żądał od komendantów OPW comiesięcznych sprawozdań na temat czytelnictwa prasy partyjnej i książek wśród więźniów). Liczbowe wskaźniki tego typu aktywności (rubryki 29 i 30, tab. 1) mogłyby ilustrować ów eksperyment ideologiczno-wychowawczy, gdyby nie agitacyjny przymus i fałszowanie statystyk, towarzyszące rzekomo podnoszonemu poziomowi czytelnictwa²⁴. Według założeń uprawianej w OPW socjalistycznej andragogiki prace kulturalno-oświatowe i ideologiczno-wychowawcze miały mieć pozytywny wpływ na wydajność pracowniczą więźniów. Po nieudanym styczniu, gdy wydajność pracy znacząco spadła z powodu wielkich mrozów, w marcu 1952 roku wskaźniki wydajności skoczyły w górę, bo w ramach pracy kulturalno-oświatowej instruktorzy „zmobilizowali” więźniów do „podejmowania zobowiązań dla uczczenia 60 rocznicy urodzin tow. B. Bieruta”²⁵. Por. Rabe meldował w raporcie dla WUB, że więźniowie z nocnej zmiany „przygotowawczej” „masowo” poparli inicjatywę uczczenia 60 rocznicy urodzin tow. Prezydenta i święta 1 maja i zostawiali na zmianę ranną, by pomóc kolegom w załadunku węgla, a inni na okoliczność święta „zaciągali warty”²⁶.

Ośrodki Pracy Więźniów miały do wykonania konkretne zadania produkcyjne. Za zgodą władz sądowniczych cele penitencjarne w OPW ustępowały przed zadaniami produkcyjnymi. Więźniom przekraczającym normę produkcyjną liczono podwójnie dni do zakończenia kary. Dzięki pracy w akordzie więźniowie ci mogli ponadto dużo więcej zarobić. Były to istotne argumenty, ale z powodu błędów w organizacji pracy i częstych przestojów praca w akordzie nie gwarantowała jednakowych korzyści, w związku z czym w styczniu 1952 r. 92% SP pracowało na akord (810 z wszystkich 880 więźniów), a w maju tylko 84%. Praca na dniówkę nie była uciążliwa, ale też nie pozwalała zarobić pieniędzy niezbędnych na dodatkowe zakupy w kantynie, ani na ewentualne przekazanie ich rodzinie. Z zarobku rzędu 7 zł 20 gr więźniów mógłby kupić sobie za dniówkę zaledwie 6 jajek, ale i to nie byłoby możliwe ze względu na liczne obciążenia kosztami utrzymania i górniczego ekwipunku. Przy pracach gospodarczych i biurowych zatrudnionych było w styczniu 1952 r. 45 więźniów, w tym 40 trwale niezdolnych do pracy w produkcji. Spośród nich trzech było opłacanych przez CDPW: starszy porządkowy i starszy kucharz dostawali 180 zł, a starszy księgowy 198 zł pensji. Pozostali więźniowie to porządkowy, 2 referentów księgowych, 9 kucharzy, 2 sanitariuszy, kierownik i 20 pracowników pralni, 2 fryzjerów, 2 szewców, krawiec, 2 pracowników chlewni, 2 świetlicowych-nauczycieli²⁷.

²⁴ A. Drózdź, *Prenumerowanie prasy partyjnej w Ośrodku Pracy Więźniów Brzeszcze w latach 1950–1954*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2010, t. XIII, z. 1/2.

²⁵ IPN Kr 340/ 698, s. 40.

²⁶ Tamże, s. 52.

²⁷ Tamże, s. 13.

W zależności od rodzaju wykonywanej pracy więźniowie korzystali z odmiennych racji żywnościowych. Za przewinienia pozbawiano ich zresztą kalorycznego posiłku „WG”, przysługującego górnikom. W zależności od ciężaru pracy więźniowie przypisani byli do odpowiednich grup żywieniowych: więźniowie „W” (2727 kalorii netto), więźniowie „WO” „ciężko pracujący” (3005 kalorii), „pracujący w górnictwie” „WC” (4400 kalorii), „dla więźniów w transporcie” „WT” (2000 kal)²⁸.

W grudniu 1952 r. Komisja Inwentaryzacyjna OPW Brzeszcze stwierdziła na stanie w magazynie żywnościowym m.in. 368 kg chleba (wartość 615 zł), 290 jaj, w tym 50% zepsutych (wartość 357 zł), 14 kg słoniny (wartość 172 zł), 20 kg cukru (wartość 105 zł), 10 kg mąki (wartość 30 zł). Komisja WUBP, oceniająca pracę Ośrodka w ostatnim kwartale 1952 r., wykazała wiele zaniedbań, m.in. od 1 września 1951 do 20 listopada 1952 r. w jadłospisach wpisywano mniejszą normę chleba o 200 gr, jarzyn twardych o 10 gr, słoniny o 10 gr²⁹. Mniejsze racje zalecił Departament Więziennictwa MBP „tytułem próby na 3 miesiące”, ale komendantura obozu bez zgody przedłużyła ów stan³⁰. Więźniowie mogli dokonywać zakupów w kantynie obozowej z tzw. wypiski (konto A zarobionych pieniędzy). Do kantyny chleb przywożono co drugi dzień, podczas gdy na stołówkę jedynie raz na tydzień, dlatego wielu więźniów rezygnowało z przydziałów obozowych czerstwego chleba i prywatnie zaopatrywało się w kantynie. Oprócz chleba mogli też kupić kiełbasę końską, marmoladę, papierosy, a niekiedy też jabłka.

Górnicy podczas pracy narażeni byli na wiele niebezpieczeństw. 4 maja 1951 r. w wyniku wybuchu metanu zginęło 29 górników w rybnickiej kopalni Jankowice. Dwa tygodnie później zginęło w pożarze 21 górników w kopalni Łągiewniki, w Bytomiu, nie wspomniawszy o innych wypadkach. Wiele wypadków było spowodowanych z winy samych górników. W 1952 r. w kopalni Brzeszcze zdarzyły się dwa śmiertelne wypadki, wynikające z nieprzestrzegania przepisów bhp, a oprócz nich wiele innych, powodujących trwałe uszczerbek na zdrowiu. W Tabeli E („Ubyli z więzienia”) Raportu statystycznego OS-2 (IV 1952 r.) komendant por. B. Rabe z nieznanymi przyczynami nie podał informacji o śmierci dwóch więźniów: Stanisław Berendzik, syn Wojciecha, ur. 7 maja 1924 r. w Włodysławiu (gmina Iwanowice), skazany na 2 lata z art. 140 kk WP, zmarł w OPW Brzeszcze 28 marca 1952 r.³¹, a Stefan Matulka, syn Mikołaja, ur. w Chyliczkach pod Warszawą w roku (?), skazany 28 sierpnia 1947 r. przez Sąd Okręgowy Warszawa z paragrafu (?) na 5 lat

²⁸ Normy żywieniowe były uregulowane w 23 Rozkazy nr 17/50 § 23 z 18 VIII 1950 r., uzupełnione pismami Dyr. Szefostwa Zaopatrzenia MBP z 6 II 1951 r. i z 29 XII 1951 r. IPN Kr 340/74, tytuł: Wykazy norm żywnościowych dla więźniów w 1954 r., s. 5–11.

²⁹ IPN Kr 340/107, s. 11.

³⁰ Tamże, s. 10.

³¹ Kartoteka zmarłych więźniów wykonana na podstawie Ksiąg Głównych (więzień, OPW i innych ośrodków penitencjarnych), IPN Kr 1/11766, poz. 825; informacja potwierdzona w raporcie OS-3 OPW Brzeszcze z marca 1952 r. IPN Kr, 340/69, s. 24.

więzienia, przybył do OPW Brzeszcze 22 marca 1952 r., gdzie zmarł po 20 dniach, nie doczekawszy się bliskiego już końca odbywanej kary³².

Warunki higieniczne i życiowe w OPW Brzeszcze sprzyjały utracie zdrowia. Latem, z powodu braku kanalizacji, więźniom groziła dyzenteria, a zimą bronchit, angina, zapalenie płuc, gdyż po gorącej kąpeli w łaźni kopalnianej więźniowie mieli do pokonania blisko 2 km drogi z kopalni do obozu, co powodowało, że wielu z nich zapadało na zdrowiu. Komendanturze OPW nie podobało się,

że lekarz, ob. Zgirski, zbyt dobrodusznie postępuje w stosunku do więźniów i zbyt dużo więźniów zwalnia od obowiązków pracy i codziennie liczba chorych opiewa się [w granicach 40 więźniów czego nigdy nie było za poprzedniego lekarza, ob. Zielińskiego. Poza tym lekarz kieruje więźniów do różnych specjalistów, co obarcza dodatkowo funkcjonariuszy S.W. a przy tym osłabia się bezpieczeństwo. Koniecznym by było aby Wydział Zdrowia zorganizował wizytę specjalistów chociaż raz w miesiącu na miejscu O.P. Dalsza bolączka to sprawa leczenia więźniów, gdyż więzień dentysta, Sztých, został przetransportowany do więzienia, zaś dentysta wolnościowy przebywa w szpitalu. Niezależnie wskazanym by było skierować do tutaj O.P. więźnia-dentystę, choćby do usuwania zębów, gdyż w pobliżu brak jakiegokolwiek dentysty³³.

W raporcie z 21 maja kom. B. Rabe napisał o Zgirskim wprost przeciwnie, że „nie podchodzi do pracy sumiennie i traktuje OPW i leczenie więźniów, aby zbyć”, jednakże dopiero takie argumenty mogły być wzięte pod uwagę, aby na tej podstawie lekarz mógł być zwolniony³⁴.

Z powodu łamania przepisów bhp górnicy byli wielokrotnie karani. Co kwartał aktualizowano Księgę kar i nagród. W przeludnionych barakach często wybuchały kłótnie i bójki, za które więźniowie byli karani najczęściej. Komendantura OPW wiedziała o wszystkich niemal sprawach, bo posiadała w każdym z 11 baraków nieraz po kilku donosicieli. Założywszy, że w 1952 r. odnotowano w społeczeństwie polskim 120 tys. czynnych agentów i informatorów, czyli ok. 0,45 % ludności kraju³⁵, to w OPW Brzeszcze więźniów-donosicieli mogło być nie mniej niż 3,5%, ze względu na specyfikę środowiskową przetrzymywanych w nim więźniów; tym niemniej nie było reguł, bo poszczególne „obiekty chronione” mocno się między sobą różniły³⁶.

Powodów do kar było bardzo dużo: niewykonywanie poleceń funkcjonariuszy, uchylanie się od pracy, łamanie zakazu palenia papierosów w obiektach zamkniętych, a zwłaszcza w kopalni, spanie w ustronnych miejscach. Nagród było znacznie mniej, a najczęściej praktykowaną była zgoda komendantury, by wyróżniający się

³² IPN Kr 1/11766, tytuł: Kartoteka zmarłych więźniów wykonana na podstawie Ksiąg Głównych Więźniów, poz. 838.

³³ Tamże, s. 41.

³⁴ Tamże, s. 71.

³⁵ A. Paczkowski, *Wstęp...*, s. 18.

³⁶ „W Elektrowni w Krakowie, gdzie na ogólną liczbę 270 zatrudnionych, w tym około 140 członków partii, dokonano przeszło 70 werbunków. Doprowadzono w praktyce do tego, że co drugi robotnik był zwerbowany”. IPN Kr 056/3, t. 74, tytuł: Protokoły i referaty z odpraw W.U.B.P. za rok 1953 – 56, t. IV: Referat na odprawę z 16 XII 1954 r., s. 26.

więźniowie mogli wysyłać rodzinie zarobione pieniądze. Wykroczeń z powodów politycznych było niewiele. Spośród 6 więźniów ukaranych za sianie wrogiej propagandy jeden dostał ostrą naganą, drugiego pozbawiono prawa do funduszu A (zakupy w kantynie), trzeci trafił na 24 godziny do celi dyscyplinarnej, a dwóm ścięto włosy do skóry. Wszystkie inne kary dotyczyły wykroczeń lub przestępstw (kradzieże i pobicia) o charakterze pospolitym.

Zaprezentowany tu materiał zaledwie sygnalizuje bogatą problematykę badawczą funkcjonowania OPW w latach 1950–1956. Dzięki zachowanej dokumentacji OPW Brzeszcze będzie można ustalić, jaki procent stanowili w nim więźniowie polityczni, czego do tej pory nie udało się sprecyzować na innych przykładach³⁷. Pamięć o Specjalnych Pracownikach przymuszanych do niewolniczej pracy w OPW ulega coraz głębszemu zatarciu. Należy dołożyć starań, by wiedza o tamtych czasach przetrwała dla następnych pokoleń.

Aneks

Brzeszcze, dn. 31 stycznia 1952 r.*

ŚCIŚLE TAJNE

Do
DEPARTAMENTU WIĘZIENICTWA M.B.P.
CENTRALNY DZIAŁ PRACY WIĘŹNIÓW
W WARSZAWIE

SPRAWOZDANIE

Z Ośrodka Pracy Więźniów Brzeszcze za miesiąc styczeń 1952.

1. Ogólny stan więźniów 831
2. Ilość zatrudnionych w produkcji: 734
3. Zatrudnionych przy pracach gospodarczych: 48
4. Ilość więźniów przy pracach inwestycyjnych: 4
5. Ilość więźniów chorych (obrażenia cielesne): 45
6. Wysokość produkcji: Oddz. IV na którym zatrudnionych jest 77 wykonał plan miesięczny w 107%, oddział V na którym jest zatrudnionych 75 więźniów wykonał plan miesięczny w 95,8%; Oddz. VI na -//- 135 -//- 105,8%; Oddz. VII -//- 130 -//- 108,3%; Oddz. VIII -//- 123 -//- 103,5%; Oddz. IX -//- 128 -//- 103,9%. Przy innych pracach pomocniczych, jak główny przewóz, oddział wentylacyjny, transport materiałów, instalacje urządzeń technicznych, naprawie wozów i ślusarzy razem jest zatrudnionych 113 więźniów. Szyb, na którym są zatrudnieni więźniowie wykonał plan miesięczny w 103,9%. Szyb, na którym zatrudnieni są cywile i wojsko wykonał plan miesięczny w 103,5%. Ogółem więźniowie przepracowali w miesiącu sprawozdawczym 21 411 roboczodniówek, co daje 181 993 roboczogodzin.

³⁷ Jest to możliwe, jeśli się podda skrupulatnej analizie zachowane w IPN w stanie kompletnym informacje prokuratorsko-sądowe 5436 osób OPW Brzeszcze, umieszczone w Głównych Księgach Więźniów z lat 1954–1956.

7. Stosunek więźniów do pracy: Na ogół więźniowie wykazywali właściwy stosunek do pracy, który wyrażał się tym, że mimo częstych awarii technicznych więźniowie, by wykonać plany oddziałowe pozostawali dłużej po dniu wycieku, by ukończyć cykl produkcyjny oraz przekroczyć nakreśloną normę. Dokładali starań w kierunku wykonania planu na odnośnych oddziałach. Więźniowie zatrudnieni przy planach pomocniczych na dniówkę w olbrzymiej większości po skończonej swej pracy pomagali w wydobywaniu węgla więźniom zatrudnionym w akordzie bezpośrednio na węglu. Dodatnio wpłynęła Ustawa o przedterminowym warunkowym zwolnieniu osób pozbawionych wolności, w wyniku czego jakieś 80% więźniów za wszelką cenę dążyło, by wykonać za wszelką cenę limit określający wyróżnionych w pracy. Niezależnie od powyższego, jak wynika z narad produkcyjnych i raportów brygadzystów, na zmianie nocnej istnieją jeszcze niedociągnięcia i rozluźnienie w dyscyplinie pracy, zarówno wśród więźniów jak i załogi wolnościowej wyraża się ono w nieodpowiednim przygotowaniu ścian, w wydobywaniu węgla dla zmian fedrunkowych. Rozluźnienie to powstało w wyniku niedostatecznej osobistej kontroli ze strony kierownictwa OPW. Brak dostatecznej kontroli powstał w wyniku pracy administracyjnej w miesiącu styczniu. W miesiącu lutym postanawiam, że po uprzednim przygotowaniu funkcjonariuszy SW, dokonać szeregu osobistych kontroli wspólnie z przedstawicielami Kom. Zakł. Rady Zakładu i przedstawicielami kier. Kopalni, by dokładnie zbadać stan faktyczny i usunąć istniejące braki. [...]
10. Bezpieczeństwo pracy: Odnośnie bezpieczeństwa pracy, to w miesiącu sprawozdawczym, mimo że były to miesiące wzmożonej czujności po linii przestrzegania bezpieczeństwa pracy, miały miejsce dwa śmiertelne wypadki i jeden ciężki. Wypadki śmiertelne powstały w wyniku karygodnej lekkomyślności i pomijania przepisów z narażaniem się na niebezpieczeństwo. Wypadkiem tym ulegli przy przewozie Lipiński Eugeniusz, który wbrew przepisom jechał na korpusie elektrowozu, z którego spadł na tor i został zgnieciony przez elektrowóz. Winę za ten stan rzeczy ponosi maszynista elektrowozu i sam uszkodzony, gdyż mimo że wiedział, że surowo wzbroniona jest jazda na elektrowozie bez koniecznych potrzeb i wbrew przepisom wskoczył na korpus elektrowozu w wyniku czego poniósł śmierć. Drugi wypadek to więzień Wittefeld Arnold zamiast odsunąć się na bok, SP próbował zatrzymać konia, który z kolei go trącając, przewrócił pod wozy, powodując zgniecenie całego ciała, w wyniku czego zmarł w szpitalu. Wypadki te nastąpiły w miejscach bezpiecznych, gdzie najmniej można było się ich spodziewać. Trzeci wypadek nastąpił bezpośrednio na ścianie, któremu uległ więzień Biernat Walter na skutek oberwania się stropu został przysypany kamieniem, doznając uszkodzenia kręgosłupa. Więzień został odtransportowany do szpitala w Piekarach Śląskich.
11. Zapotrzebowanie więźniów: W okresie sprawozdawczym przybyło ogółem 14 więźniów. Ubyło w miesiącu styczniu 65 więźniów. W miesiącu lutym ubyło 61 więźniów oraz przewiduje się, że na warunkowe zwolnienie ubędzie około 40 więźniów, wobec czego przewiduje się ogólny ubytek około 100 więźniów. Dla uzupełnienia stanu potrzebna jest ilość 150 więźniów.
12. Praca kulturalno-oświatowa wśród więźniów: W miesiącu sprawozdawczym przeprowadzono z więźniami jedną naradę produkcyjną z wszystkimi więźniami, jedną naradę z więźniami brygadzystami oraz pogadanki zapoznające więźniów z wytycznymi instrukcji odnośnie przedterminowego zwolnienia osób pozbawionych wolności. W dniu 1-go stycznia została przeprowadzona wieczornica (wieczór Mickiewiczowski) oraz przedstawienie z punktu krytycznego niedociągnięć więźniów za ubiegły rok oraz przedstawienie przodujących w produkcji (tzw. czyste pranie), by z nowym rokiem nie było więcej bumelantów i ociągających się w pracy. W dniu 20 stycznia 1952 r. odbyła się wieczornica poświęcona 6-stej rocznicy wyzwolenia Warszawy. W dniu 27 I 1952 r. odbył się wieczór rozrywkowy i koncert poświęcony przodującym w pracy więźniom. Wyświetlono film pt. „Ostatni etap” oraz po uprzednim przeprowadzeniu ogólnej narady po linii

bezpieczeństwa pracy wyświetlono film o bezpieczeństwie pracy w kopalni, wykonano dwie gazetki ścienne pt. „Wydanie noworoczne” i „Nasza praca i życie”. Artykuły ujęte w gazetce ściennej posiadają treść mobilizującą do wydajnej pracy oraz przedstawiają krytyczne niedociągnięcia szeregu więźniów. Niezależnie od powyższego bieżąco prowadzone były wykresy i tablice współzawodnictwa pracy oraz wykonano szereg karykatur ośmieszających bumelantów. Ogółem, więźniowie prenumerowali 1250 egzemplarzy prasy. Z biblioteki więziennej w miesiącu sprawozdawczym wypożyczyli ogółem 420 książek. Szkolenia zawodowego w miesiącu sprawozdawczym nie przeprowadzono, jedynie przystąpiono do organizowania nowego kursu. Prowadzono szkolenie początkowego nauczania dla tych więźniów, którzy przybyli w ostatnich transportach. Na kurs początkowego nauczania uczęszcza 11 więźniów.

Na trudności po linii zaopatrzenia więźniów w miesiącu styczniu nie napotymano. Zarówno dział gospodarczy jak i kantyna więźniów były w dostatecznym stopniu zaopatrzone w potrzebne artykuły.

11. Odnośnie leczenia więźniów, to w miesiącu sprawozdawczym stan chorobowy więźniów przedstawiał się o wiele gorzej w porównaniu z ubiegłymi miesiącami. Szczególnie w końcu bm., gdzie ilość chorych w stosunku do stanu sięgała 8%. Miały miejsce nadmierne wypadki zaziębnienia (bronchit i angina). Jak wykazała analiza komisji lekarskiej, to powodem tego jest gwałtowna zmiana warunków atmosferycznych, w wyniku czego odczuwa się gwałtowne zimno pod ziemią w kopalni, jak również podczas drogi, którą więźniowie przebywają po gorącej kąpeli do Ośrodka Pracy. Droga ta wynosi 1,5 km. Stan ten bardzo ujemnie wpływa podczas mrozów i śloty na zdrowotność więźniów. Jak wynika z słów kierownictwa kopalni i lekarza kopalnianego, to wypadki choroby wśród załogi wolnościowej również są liczniejsze w porównaniu z poprzednimi miesiącami. W leki ambulatorium Ośrodka Pracy jest zaopatrzone w dostatecznym stopniu przez Wydział Zdrowia.

Komendant Ośrodka Pracy w Brzeszczach, Bolesław Rabe

* IPN Kr 340/69, tytuł: Miesięczne sprawozdanie o stanie zatrudnienia i zaludnienia więźniów OPW Brzeszcze.

e-mail: drozdzandrzej@gmail.com